

HRİSTİYANLIĞIN YAYILMASINDA ANADOLU'NUN ÖNEMİ

Dr. Mark R. Fairchild

Huntington Üniversitesi, ABD

Uludağ Üniversitesi'nde bulunmak ve kampüste tanıştığım birçok insanın muhteşem misafirperverliğinin tadını çıkarmak benim için bir zevktir. Özellikle yıllardır tanıdığım yakın arkadaşım Prof. Dr. Mustafa Şahin'e teşekkür etmek istiyorum. Profesör Şahin, İznik'te keşfedilen sualtı bazilikası araştırma ekibine katılmam için yakın zaman önce beni davet etti. Sualtı bazilikasında çalışmayı ve arkeolojik sit alanını turizm için geliştirme olasılığını dört gözle bekliyorum. Alan sadece Türkiye tarihi açısından değil, aynı zamanda Hristiyan inancının anlaşılması açısından da önemlidir. İznik'teki çalışmalar şimdiden uluslararası alanda büyük beğeni toplamıştır ve Türkiye'nin en önemli kültürel mekanlarından birisi olma potansiyeline sahiptir.

Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmed Saim Kılavuz'a da bu güzel üniversitede araştırma yapma fırsatı verdiği için ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Uludağ Üniversitesi sizin gibi öğrencilerin omuzlarında yeni bir Türkiye kurmaktadır. Gelecekte Türkiye'nin liderleri olacaksınız. Çalışmalarınızı özveri ve titizlikle yürütmelisiniz.

Ayrıca Amerikan Fulbright Komisyonuna ve Türkiye Fulbright Komisyonuna beni Fulbright Araştırma bursu sahibi olarak seçtikleri için teşekkür etmek istiyorum. Fulbright hibesinin amacı, uluslararası araştırmalarda işbirliğini teşvik etmektir. Ancak bizlerin ülkelerindeki Fulbright komisyonlarının bir diğer önemli amacı da Türkiye ile ABD arasında kültürel ve entelektüel işbirliğini geliştirmektir. Umarım Uludağ Üniversitesi'nde geçirdiğim sürede sizleri daha yakından tanımak için birçok fırsatım olur.

Erken Hristiyanlık alışmaları için Türkiye'nin önemine ilişkin bu dersi sizinle paylaşmak istiyorum. Türkiye'ye ilk kez yirmi yıl önce geldim. O zamanlar Türkiye'de Amerikan niversiteleri tarafından nispeten daha az araştırma yapılıyordu ancak bu durum günümüzde değişmiştir. Bugün Amerika'da Türkiye'yle ilgili yapılan araştırmalar, turizm ve ilgi önemli ölçüde artmıştır. 2012'de Washington'daki Dünya İlişkiler Konseyi'ne (World Affairs Council) hitap etmek üzere davet edilmiştim. O günkü konuşmam, geçmişte medeniyetlerin kavşağı olarak Türkiye'nin önemi ve bugün dünya meselelerinde Türkiye'nin önemi ile ilgiliydi. Washington'dayken, Türk Büyükelçiliği'nde ve Amerikan Türk Derneği'nde konuşma yapmak üzere davet edildim. [fotoğraf 1] Elilikteki konuşmamda, Türkiye genelinde az bilinen birçok antik yerleşimi ele aldım. Bu alanların keşfedilmesi ve geliştirilmesi, Türkiye'nin ekonomik ve tarihi gelişimi için çok önemlidir. Türkiye'nin çok az ülkenin iddia edebileceği bir tarihi hazinesi bulunmaktadır. Beni Türkiye'ye ilk çeken ve bu topraklara geri getirmeye devam eden şey de budur. Türk halkının bu tarihi hazine hakkında bu kadar az bilgiye sahip olması şaşırtıcıdır.

Amerikalıların Türkiye'nin geçmişi ve Türkiye'nin Hristiyan mirası hakkında ne kadar az şey bildikleri de oldukça hayret vericidir. Katıldığım çeşitli etkinliklerde sık sık Türkiye'deki seyahatlerimi ve araştırmalarımı anlattığım bir konuşma yapmam isteniyor.

Derslerimde Türkiye'yi Hristiyanlığın beşiği olarak tanımlıyorum. Hristiyanlık İsrail'de İsa adında bir Yahudi ile başlamıştır. İsa, inancını Filistin'e yayan takipçileri etrafında toplamıştır. Sonraki yıllarda, Hristiyanlar Yahudi liderler tarafından tedirgin edilmiş ve zulme uğramıştır. Bu, Hristiyanlığın çevredeki bölgelere yayılmasına neden olmuştur. [Dia #2] Birinci yüzyılın ikinci yarısında Anadolu, Hristiyan inancının merkezi haline gelmiştir. Hristiyanlara ilk olarak Antakya'da (antik Antiochia) "Hristiyan" denilmiştir. Antakya, o zamanlar Roma

İmparatorluğu'nun en büyük şehirlerinden biriydi ve Antakya'da bir kilise kurulmuştur.

Tarsuslu Paulus adında bir Yahudi, Hristiyanlara saldıran ilk Yahudiler arasındaydı. [Dia #3] Ancak daha sonra Hristiyanlığı seçmiş ve Hristiyanlığın en büyük kahramanlarından biri olmuştur. Mektuplarından on üç tanesi Yeni Ahit'e (New Testament) dahil edilmiştir. Bunlardan sekizi Anadolu'ya veya Anadolu'dan yazılmıştır. Paulus'un çalışmalarının çoğu Anadolu'daydı. Paulus'un en eski çalışmalarının Kilikya, özellikle Dağlık Kilikya (Mersin ile Silifke arasındaki bölge) olarak bilinen bir bölgede olduğunu gösteren kanıtlar vardır. [Dia #4] Birinci yüzyılda o bölgede büyük bir Yahudi varlığı vardı ve Paulus'un Yahudilerin bulunduğu şehirleri, kasabaları ve köyleri hedef aldığı bilinmektedir. Paul ve Kilikya'daki çalışmaları hakkında bir kitap çalışmasını bitirmek üzereyim. [Dia #5]

Paulus ve başka bir Yahudi mühtedi (din değiştiren kişi) olan Barnabas'ın kuzeye Pamphylia, Lykia ve Galatia'ya (Antalya, Yalvaç, Konya ve Karaman bölgeleri) gitmeden önce Kıbrıs'ı [Dia #6, 7, 8] ziyaret ettikleri bilinmektedir. [Dia #9-10] Bu rota boyunca birçok yerde kilise kurulmuştur. Günümüzde modern Antalya ve Konya gibi büyük şehirler, buralarda yer alan antik şehirlerin kalıntılarının üzerinde yer almaktadır, bu nedenle bugün bu antik şehirlerde çok az şey görülebilmektedir. Ancak Pisidia Antakyası, Yalvaç'ın yanında yer almaktadır ve burada iyi bir arkeolojik kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. [Dia #11]

Daha sonraki bir yolculukta Paulus, başka bir Yahudi olan Silas ile birlikte Galatia, Phrygia, ve Mysia'yı [Dia #12-16] (kabaca Denizli, Uşak, Afyon, Kütahya, Eskişehir, Bursa ve Çanakkale'ye tekabül eden bölgeler) dolaşmıştır. Bu yolculuğunun kesin rotası bilinmemektedir ve Ankara'ya kadar gitmiş olabilirler. Sonunda Alexandria Troas'a [Dia #17] (Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki küçük

Dalyan köyü yakınlarında) ulaşmışlardır. Oradan da Makedonya ve Yunanistan'a seyahat etmişlerdir.

Yine başka bir yolculukta, Paulus Ephesus'a (Selçuk) gitmiş ve burada üç yıl geçirmiştir (bu da seyahatlerinde herhangi bir şehirde geçirdiği en uzun süredir). [Dia #18] Ephesus, o zamanlar tüm Akdeniz dünyasının en büyük beş kentinden birisiydi. Paulus, Ephesus'ta Tyrannus Okulu olarak bilinen bir okul kurmuştur. [Dia #19-20] Okulda Paulus tarafından eğitilen öğrenciler, Roma'nın Asia eyaletinde yer alan yakındaki şehir ve kasabalara giderek Hristiyan toplulukları kurmuşlardır. [Dia #21] Sonuç olarak, İncil'in Havarilerin İşleri (Acts of the Apostles) bölümünde, "Asya'nın tamamının Tanrı'nın sözünü işittiği" (Havarilerin İşleri 19:10) söylemektedir; bu, Asya'daki çok sayıda şehir ve kasabanın Hristiyan mesajıyla tanıştırıldığını öne süren bir ifadedir. Ephesus ve Küçük Asya'da Hristiyan Kökenleri isimli kitabım bu erken gelişmeleri ayrıntılarıyla ele almaktadır. [Dia #22]

Paulus, Türkiye'ye seyahat eden tek Hristiyan değildi. Elçi Yuhanna'nın yaşamının son yirmi ya da otuz yılını Ephesus'ta geçirdiğini biliyoruz. Orada Yuhanna İncili'ni ve üç küçük mektubu yazmıştır. Kıyamet (The Apocalypse) de, John tarafından Türkiye kıyılarının hemen dışındaki Patmos adasında yazılmıştır. John görünüşe göre yaşlılığında Smyrna (İzmir), [Dia #23] Bergama (Bergama), [Dia #24-25] Thyatira (Akhisar), Sardes (Sart), [Dia #26] Philadelphia (Alaşehir) ve Laodicea'daki (Pamukkale yakınlarında) Hristiyan topluluklarının yanına da seyahat etmiştir. [Dia #27]

Elçi Petrus (Peter) da İtalya'ya gitmeden önce Anadolu'da çok zaman geçirmiştir. Birinci ve İkinci Petrus (Peter) olarak bilinen iki mektubu Bithynia, [Dia #28] Pontus, Cappadocia, Galatia ve Asia'daki (bugün Türkiye'nin kuzeybatı çeyreği) topluluklara yazılmıştır. Birinci yüzyılın ikinci yarısında yazılan bu mektuplar, Romalı hükümet yetkilileri tarafından Hristiyanlara uygulanan yoğun zulmü

yansıtmaktadır. İkinci yüzyılın başlarında Bithynia valisi olan Genç Plinius tarafından Roma imparatoru Traian'a yazılan bir başka mektup, Hristiyanların Mesih'e olan inançlarını itiraf etmelerinden başka bir neden olmaksızın acımasız cezalar, işkence ve infazları detaylandırmaktadır. [Dia #29-30]

İsrail'in Hristiyan inancının doğduğu yer olduğu söylenebilir, ancak Türkiye Hristiyanlığın beşiğiydi. Yıllar geçtikçe, Hristiyanların Filistin'de faaliyet göstermeleri giderek zorlaştı. Hristiyanlar Filistin'i asla terk etmediler, ancak Hristiyanlar mesajlarını Akdeniz dünyasına taşıdılar. Özellikle Anadolu halkları bu inancı benimsemişlerdir. Hristiyan kutsal metinlerinin toplamda %60'ı eski Türkiye ile bağlantılıdır. Yeni Ahit'in (New Testament) İsrail'den çok Türkiye ile ilgisi vardır.

Şu soruyu sormalıyız: Eski Anadolu'nun (ve Akdeniz dünyasının) çok tanrılı inanca sahip olan insanların ata inançlarını terk etmelerini ve Hristiyanlığın tek tanrılı inancını benimsemelerini nasıl açıklayabiliriz? Bunlar, daha geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Helenistik dünyada yerel ilahlara ve tanrılara tapınma konusunda yüzyıllardır atalarını takip eden insanlardı.

Anadolu halkı binlerce yıl boyunca atalarının çok tanrılı, pagan tanrılarına tapmıştır. Yunan ve Roma kültürü Akdeniz dünyasına yayıldıkça, bu tanrılar Greko-Romen tanrılarıyla harmanlanmıştır. Helenistik dönemde, Yunan felsefesi Sofistler ve onu takip eden ünlü filozoflarla birlikte ortaya çıkmıştır: Sokrates, Platon, Aristoteles, Pyrrho, Diogenes, Zeno, Epicurus ve diğerleri. Bu düşünürler, pagan tanrıların varlığını sorgulamışlar ve kültleri çevreleyen mitleri kötülemişlerdir. Bu felsefelerin etkisi oldukça derindi. Bu durum Anadolu'da birçok insanın çok tanrılı inancı terk etmesine neden olmuştur. Birçoğu monoteizme, tek Tanrı inancına dönmüştür. [Dia #31]

Stephen Mitchell, "En Yüksek Tanrı" Theos Hypsistos'a (Θεός 'Υψίστος) inanılan bir külte atıfta bulunan 375 adet antik yazıt tanımlamıştır. Bu yazıtların büyük

kısmı eski Anadolu'dan gelmektedir. [Dia #32-34] Bu yazıtların çokluğu, nüfusun önemli bir bölümünün tek bir Tanrı'ya tapınmaya yöneldiğini göstermektedir. Bu insanların çoğu, Yahudi Tanrısının mesajını dinlemek için Anadolu'daki Yahudi sinagoglarına gelmiştir. Anadolu'ya gelen bu insanlar Yahudi olmayanlar ile eskiden pagan inancına sahip olan, Anadolu'nun yerli sakinleriydi ve mantıklı bir şey arıyorlardı.

Hristiyanlık Anadolu'da yayılmaya başladığında, "En Yüce Tanrı"yı arayan bu insanlar Hristiyanlarla karşılaşmıştır. Yeni Ahit'te (New Testament) Yahudi olmayan bu tek tanrı inancına sahip kimseler muhtemelen Havarilerin İşleri'nde (Acts of the Apostles) sıklıkla bahsedilen "Tanrı'dan korkanlar" olarak tanımlanmaktadır. [Dia #35] Bu insanlar Hristiyan inancına yönelmişler ve ilk Hristiyan inananlarının büyük bir kısmını oluşturmuşlardır. Sonraki yıllarda Hristiyan inancının en eski ve en iyi ilahiyatçılarının çoğu Anadolu'luydu.

Hristiyanların tek tanrılı inançları, kısa sürede Roma İmparatorluk Kültü'nün talepleri karşısında sorun yaşamaya başlamıştır. Birinci yüzyılın son dönemlerinden itibaren, Roma imparatorları, Akdeniz dünyasının insanlarından imparator kültüne katılmalarını istemiştir. Hristiyanların bunu yapmayı reddetmesi, iki yüz yıldan fazla süre boyunca zaman zaman yoğun zulümle sonuçlanmış; buralarda Hristiyanların mülklerine el konulmuş ve binlerce Hristiyan imparatora ve Roma tanrılarına ibadet etmeyi reddettiği için idam edilmiştir. Birçok Hristiyan, Orta Anadolu'ya kaçarak Cappadocia Bölgesi'ne [Dia #36-37] gelmiş ve burada Roma zulmünden korunmak için devasa yeraltı şehirleri kurmuşlardır. Bugün Kapadokya Bölgesi'nde otuzun üzerinde yeraltı şehri bulunmuştur. Bu yeraltı şehirlerinin ve kiliselerin kalıntıları bugün Türkiye'nin en büyük cazibe merkezlerinden biridir. [Dia #38-41]

Daha birinci yüzyılın sonunda, Hristiyan mesajı Anadolu'ya yayılmış ve büyük şehirlerin çoğunda kiliseler ortaya çıkmıştır. Roma makamlarının aralıksız devam

eden zulmü nedeniyle, ikinci ve üçüncü yüzyıllara ait sınırlı sayıda yazılı kaynağa sahibiz. Keşif ve kovuşturma korkusu, Hristiyanlar tarafından yazılmış az sayıdaki yazılı belgenin kalmasına sebep olmuştur. Yine de eldeki bilgiler, bu dönemde Hristiyan inancının inanılmaz bir şekilde büyüdüğünü açıkça göstermektedir. Konstantin'in Hristiyanlığı kabul ettiği zamana kadar, imparatorluğun önemli bir kısmı zaten inancı benimsemişti.

Dördüncü yüzyılın başında imparator Büyük Konstantin Hristiyanlığı kabul etmiştir. Lucinius ile ortaklaşa Milano Fermanı'nı yayınlayan Konstantin, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nda yasal bir din haline getirmiştir. Böylelikle Hristiyanlık, gizlice işleyen bir yeraltı hareketinden ortaya çıkmış olmasına rağmen toplum içinde açıkça inanılan bir din haline gelmiştir. [Dia #42-45] İlk kez, adanmış Hristiyan yapıları (kiliseler) inşa edilmiştir. Bu noktada Hristiyanlık, sadece Anadolu'da değil, Akdeniz dünyasında da kitlesel olarak yayılmıştır. Bilinen en eski kilise ve bazilikalardan bazıları Türkiye'de Laodikeia, Nicea ve Dağlık Kilikya gibi yerlerde bulunmaktadır. [Dia #46]

Konstantin, Roma İmparatorluğu'nun başkentini Byzantium'a taşımış ve şehre kendi adını vererek Konstantinopolis olarak değiştirmiştir. Konstantin, dünyanın dört bir yanından Hristiyan liderleri ve ilahiyatçıları bir araya getirmek için bir konsey toplamıştır. Bu konsey MS 325'te İznik'te (antik Nicea) toplanmıştır. [Dia #47] İmparatorluğun Konstantinopolis'e taşınması ve bu önemli toplantının yeri olarak İznik'in seçilmesi, Anadolu Hristiyan cemaatinin büyüklüğünün ve öneminin bir göstergesidir. Takip eden yıllarda altı ekümenik konsey daha Hristiyan teolojisini tartışmak ve kilise meselelerini ele almak için bir araya gelmiştir. Bütün bu tarihi Hristiyan konseyleri günümüz Türkiye'sinde toplanmıştır.

Bizans Dönemi'nde Türkiye'den önemli erken dönem Hristiyan ilahiyatçıları arasında Suriyeli Ephram, Neocaesarea'lı Paulus, Caesarea'lı Eusebius, Myra'lı

Nicholas, Antakya'lı Eustathius, Caesarea'lı Basileus, Nyssa'lı Gregorius, Nazianzus'lu Gregorius, Evagrius Ponticus, John Chrysostom ve Nestorius sayılabilir. İlerleyen dönemde bu isimleri sayılamayacak kadar çok sayıda ilahiyatçı izlemiştir.

İstanbul, Hristiyan inancının ilk yılları için önemli görünmese de, Konstantin'in başkenti buraya taşınmasını takip eden yıllarda şehir önemli bir konum kazanmıştır. [Dia #48] Konstantinopolis'in imparatorluğun önde gelen şehri konumuna yükselişinin ardından da Roma şehri Hristiyanlık için önemli bir merkez olarak işlev görmeye devam etmiştir. Takip eden yıllarda Roma, Roma Katolik Hristiyan inancının merkezi olurken, Konstantinopolis Doğu Ortodoks Hristiyan inancının merkezi olmuştur. [Dia #49-52] Fatih Sultan Mehmed tarafından MS 1453'te Konstantinopolis'in fethedilmesinden sonra bile, şehir Doğu Ortodoksluğunu takip edenler için hala önemini korumuştur.

Bugün, Türkiye'de Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen herhangi bir antik yeri ziyaret ederseniz, Hristiyan kiliselerinin kalıntılarını görebilirsiniz. [Dia #53]

İtalya, Yunanistan ve İsrail, Hristiyan tarihleri ve miraslarıyla övünmektedirler. Oysa Hristiyanlığın tarihi kökleri Türkiye topraklarında daha derinlere inmektedir. İtalya, Yunanistan ve İsrail'in halkla ilişkileri, ülkelerini Hristiyan turizmi ve hac ziyaretleri için teşvik etmektedir. Onlarca yıldır, dünyanın dört bir yanındaki Hristiyanlar bu ülkeleri ziyaret etmeye ve desteklemeye ikna edilmiştir. Öte yandan, Türkiye eski eserlerini tanıtmak için daha az şey yapmıştır. Amerika'da Türkiye'ye karşı olan ilgi artmaktadır. [Dia #54] Bu ilgi arttıkça Amerikalılar Türkiye'yi daha iyi anlayacak ve Türkiye'nin Hristiyan inancının gelişimi için tarihi önemini anlayacaklardır. Bu durum, Amerika'daki Hristiyanlar arasında bile iyi bilinmemektedir. Türkiye ile ilgili bilgileri arttıkça, Amerikalılar Türkiye ve Türk halkı ile daha güçlü bağlar geliştireceklerdir. Umalım ki

hükümetlerimiz de ülkelerimiz arasındaki güveni ve işbirliğini artırmanın bir yolunu bulabilsin.

Bilim adamları, dini hareketlerin tarihini, kültürünü ve gelişimini anlamak için eski metinleri inceler. Bu eski yazılı metinler araştırma için çok önemlidir. Bununla birlikte, edebi kaynaklar geçmişini incelemek için yalnızca bir araçtır. Bugün, ekonomik faktörlerin, sosyal faktörlerin, politik faktörlerin ve ırksal faktörlerin geçmişte olduğu gibi bugün de itici güçler olduğunu anlıyoruz. Ayrıca, dini hareketlerin büyümesini ve gelişimini tam olarak anlayabilmemiz için iletişim, seyahat, sağlık ve eğitim konularıyla birlikte geçmişteki yaşamı anlamak gerekir.

Modern üniversiteler bugün bize böyle bir çalışma için araçlar sağlamaktadır. Birçoğunuz şu anda sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, dini çalışmalar, tarih, arkeoloji, adli tıp veya kültürel antropoloji okuyorsunuz. Bu disiplinlerin tümü, günümüz yaşamını anlamak için önemlidir. Ancak bu disiplinler aynı zamanda geçmişimizi anlamak için de önemlidir.

Geçmişimiz, omuzlarımızda taşıdığımız mirastır. Her zaman görmüyoruz ama ağırlığı her zaman oradadır. Bu mirası incelersek, bugün kim olduğumuzu ve nereye gittiğimizi anlarız. Sizi geçmişimizi anlama arayışına katılmaya davet ediyorum.